

Katarzyna ZALAS

Szkolnictwo specjalne w Częstochowie w okresie międzywojennym. Zarys problematyki

Słowa kluczowe: szkolnictwo podstawowe, szkoły specjalne, 1918–1939, Częstochowa.

Ideą przewodnią dla reformatorów oświaty okresu międzywojennego były hasła szkoły świeckiej, bezpłatnej i dostępnej dla szerokich mas społecznych. Realizacja tychże założeń nie była możliwa z uwagi na zróżnicowanie systemów szkolnych odziedziczonych po zaborcach. Przed rządem polskim stało zatem zadanie polegające na ujednoczeniu szkolnictwa, tj. określeniu jego podstaw organizacyjnych i programowych, a także podniesieniu powszechności nauczania¹. Dodać należy, iż ujednoczenie struktur oświatowych obejmować miało także sektor szkolnictwa specjalnego.

Szkolnictwo specjalne w Polsce scharakteryzowane zostało przez Jana Hellmanna. Według niego jest to dział, który „obejmuje organizację szkół i zakładów dla dzieci głuchoniemych, ociemniałych i psychicznie anormalnych, tj. umysłowo upośledzonych i moralnie zaniedbanych. Całokształt organizacji zawiera – poza samymi zakładami wychowawczymi – również i przygotowanie do nich odpowiedniego personelu. Cały ten dział szkolnictwa [...] nie stoi w żadnym stosunku do rzeczywistych potrzeb w tej dziedzinie”². Przyczyn niezadowalającego rozwoju tego sektora oświaty dopatrywał się autor w wysokich kosztach kształcenia dzieci upośledzonych, przewyższających 4–5-krotnie nakłady na oświatę dzieci zdrowych, oraz niechęci do pokrywania tych wydatków przez budżet państwa³.

¹ J. Sadowska, *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 12–20.

² J. Hellmann, *Stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego w Polsce*, „Szkoła Specjalna” 1924/1925, nr 1, s. 4.

³ Tamże, s. 4–5.

Duże znaczenie w rozbudowie szkolnictwa specjalnego odgrywał czynnik ekonomiczny, który w sposób znaczny hamował jego rozwój. Jednak dominującym problemem w sektorze kształcenia specjalnego było jego niedostateczne określenie prawne, a więc ustawodawstwo.

W okresie międzywojennym nie wydano ustaw odnoszących się do szkół specjalnych, które precyzyjnie określałyby organizację tych placówek. Mimo nacisku ze strony nauczycielstwa rząd nie wydał również ustawy, która odnosiłaby się do realizacji obowiązku szkolnego dla dzieci głuchoniemych, ociemniałych, upośledzonych umysłowo oraz moralnie zaniedbanych. Zasady ich kształcenia nakreślał dekret *O obowiązku szkolnym* z 7 lutego 1919 roku, który zwalniał z realizacji obowiązku szkolnego dzieci „chore fizycznie (szczególnie na gruźlicę otwartą) lub umysłowo oraz dzieci niedorozwinięte, o ile ich ułomności stwierdzone przez lekarza szkolnego względnie powiatowego wyłączają je od pobierania nauki w szkołach powszechnych”⁴. Zgodnie z prawem oświatowym szkolnictwo specjalne funkcjonowało równorzędnie do szkolnictwa powszechnego, jednakże w stosunku do dzieci upośledzonych przepisy dekretu nie miały charakteru bezwzględny.

Nowego kształtu w szkolnictwie specjalnym nie nadała również ustawa *O ustroju szkolnictwa* z 11 marca 1932 roku, która wskazywała jedynie, iż „wychowanie i kształcenie dzieci anormalnych odbywa się w zakładach i szkołach powszechnych specjalnych, względnie w oddziałach specjalnych”⁵. Ustawa zakładała przy tym możliwość zwolnienia z realizacji obowiązku szkolnego, jeśli w danej miejscowości nie było odpowiedniej placówki tego typu.

Konstytucja marcowa gwarantowała natomiast wszystkim dzieciom zaniedbanym pod względem wychowawczym, pozbawionym odpowiedniej opieki rodzicielskiej, prawo do opieki i pomocy państwa poprzez działania określone ustawą⁶.

Zaznaczyć należy, iż kwestie zakładania, prowadzenia, utrzymywania i nadzorowania placówek kształcenia specjalnego nie zostały sprecyzowane w prawodawstwie szkolnym.

Rozwój kształcenia specjalnego w Polsce międzywojennej znacząco hamował fakt, iż nie posiadało ono organu centralnie nadzorującego przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W 1920 roku powstał przy MWRiOP Wydział Szkół Specjalnych, odpowiedzialny za szkolnictwo dzieci głuchoniemych, ociemniałych i upośledzonych umysłowo, jednak jego urząd trwał bardzo krótko. Dopiero w 1935 roku zainicjowano przy ministerstwie działalność Komisji Doradczej ds. Szkolnictwa Specjalnego, jednak nie posiadała ona kompetencji decyzyjnych w tym zakresie. Dziećmi moralnie zaniedbanymi

⁴ *Dekret o obowiązku szkolnym*, Dz. Urz. Min. WRiOP 1919 r., nr 2, poz. 2, art. 32.

⁵ Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku, Dz.U. 1932 r., nr 38, poz. 389, art. 13.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r., Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267, art. 103.

zajmowało się Ministerstwo Sprawiedliwości, prowadzące administrację i nadzór zakładów wychowawczo-poprawczych.

Szkolnictwo specjalne dla dzieci upośledzonych umysłowo

Szkolnictwo specjalne dla dzieci upośledzonych umysłowo było najlepiej rozwijającym się sektorem szkolnictwa w latach międzywojnia. Wciąż jednak duża część uczniów upośledzonych pozostawała poza systemem nauczania. Według szacunku z roku 1925 w Polsce było 75 000 dzieci upośledzonych umysłowo, a tylko 2274 z nich kształciło się w placówkach specjalnych⁷.

Szkoły specjalne dla upośledzonych umysłowo przeznaczone były dla dzieci, u których iloraz inteligencji mieścił się w przedziale od 35 do 70 punktów. Zasady przeprowadzania selekcji zostały unormowane przepisami zawartymi w rozporządzeniu ministra WRiOP z dnia 3 sierpnia 1936 roku⁸. Według dokumentu podstawowym celem selekcji jest kierowanie dzieci do szkół i oddziałów specjalnych. Dotyczyło to w szczególności dzieci, u których istniało uzasadnione obserwacją w pierwszych dwóch latach nauki w szkole podejrzenie wystąpienia upośledzenia umysłowego oraz u których obowiązek szkolny został odroczone. Selekcja miała dotyczyć uczniów pobierających naukę w pierwszej i drugiej klasie szkoły powszechnej, uprawniona do jej przeprowadzenia była pracownia psychologiczna Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej oraz nauczyciele przeszkoleni w tym zakresie.

Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej wywarł zasadniczy wpływ na kształtowanie się i rozwój szkolnictwa specjalnego w Polsce. Wyłonił się on w 1922 roku z Państwowego Instytutu Fonetycznego oraz z Seminarium Pedagogiki Specjalnej. Placówka ta powstała z inicjatywy Marii Grzegorzewskiej, która pełniła funkcję jego dyrektora od powstania do ostatnich lat swego życia (1967). Instytut oferował nauczycielom i słuchaczom wiedzę teoretyczną oraz praktyczną z zakresu pedagogiki specjalnej. Zasadnicze znaczenie dla jego funkcjonowania miało jednak umiłowanie pracy nauczyciela i dziecka oraz chęć służenia rozwojowi pedagogiki specjalnej⁹.

Podstawowym typem szkoły specjalnej dla dzieci upośledzonych umysłowo była w latach 1918–1939 6-letnia szkoła powszechna, przeznaczona dla dzieci upośledzonych w stopniu lekkim. Dzieci upośledzone w stopniu ciężkim w niewielkim zakresie objęte były opieką.

⁷ H. Ryll, *Obecny stan rozwoju szkolnictwa specjalnego w Polsce*, „Szkoła Specjalna” 1934/1935, nr 11, s. 58.

⁸ Rozporządzenie i instrukcja ministra WRiOP z dnia 3 sierpnia 1936 r. *O selekcji dzieci upośledzonych umysłowo i kierowaniu ich do zakładów, szkół i oddziałów specjalnych*, Dz.U. Min. WRiOP 1936, nr 8, poz. 132.

⁹ M. Kotlarski, dz. cyt., s. 118–119.

Szkoły specjalne dla dzieci upośledzonych umysłowo tylko częściowo zaspokajały potrzeby większych miast. Dostępu do edukacji nie miały natomiast dzieci z terenów wiejskich oraz zamieszkałe w mniejszych miastach. Przyczyną tego stanu był fakt, iż w latach tych nie funkcjonował ani jeden państwowy zakład wychowawczy, który oferowałby dzieciom upośledzonym kształcenie w szkole specjalnej z możliwością zamieszkania w internacie¹⁰.

Organizacja szkolnictwa powszechnego specjalnego w Częstochowie

W grudniu 1929 roku Jan Zegadło przeprowadził badania selekcyjne w częstochowskich publicznych szkołach powszechnych, zgodnie z wyznacznikiem ministerialnym z dnia 3 sierpnia 1936 roku. Wyodrębnił wówczas grupę dzieci upośledzonych umysłowo¹¹. Był to swoisty początek kształcenia specjalnego w częstochowskim szkolnictwie powszechnym.

Pierwszy oddział, obejmujący 27 uczniów, rozpoczął naukę 7 stycznia 1930 roku. Oddział specjalny umiejscowiony został w parterowym budynku Publicznej Szkoły Powszechnej nr 14 przy ulicy Waszyngtona 62¹². Był to początek pierwszej szkoły specjalnej w całym województwie kieleckim¹³.

Organizacja szkolnictwa specjalnego była utrudniona pod względem materialnym i lokalowym. W budynku szkoły powszechnej nr 14 do dyspozycji oddziału specjalnego oddano jedynie pomieszczenia wyposażone w ławki. Nie zaopatrzone ich w tablicę, stoły, krzesła, szafy – meble niezbędne w salach wykładowych¹⁴.

Trudne warunki nauczania poprawiły się dzięki życzliwemu stanowisku ówczesnego wiceprezydenta Częstochowy Józefa Dziuby, który wpłynął na decyzję magistratu o umieszczeniu oddziałów specjalnych w budynku mieszczącym się przy ulicy Narutowicza nr 16¹⁵.

Z dniem 1 września 1930 roku otwarto 2 nowe klasy – pierwszą i drugą. Nauczanie łącznie trzech klas odbywało się w jednej sali przeznaczonej na zajęcia dydaktyczne. Kształceniem zajmowało się dwóch nauczycieli: Jan Zegadło oraz

¹⁰ M. Kotlarski, *Szkolnictwo specjalne dla upośledzonych umysłowo w Polsce do 1939 roku*, „Szkoła Specjalna” 1969, t. 29, s. 120.

¹¹ *70-lecie Zespołu Szkół Specjalnych nr 23 im. Janusza Korczaka w Częstochowie*, Częstochowa 2007, s. 4.

¹² Tamże.

¹³ M. Kotlarski, dz. cyt., s. 114.

¹⁴ Wspomnienia kierownika szkoły Jana Zegadły zamieszczone w Kronice Publicznej Szkoły Powszechnej Specjalnej nr 23, Składnica Akt Szkoły nr 23.

¹⁵ Tamże; *70-lecie Zespołu Szkół Specjalnych nr 23 im. Janusza Korczaka w Częstochowie*, Częstochowa 2007, s. 4.

Edward Szwarz – były dyrektor Szkoły Specjalnej dla Moralnie Zaniedbanych w Herbach¹⁶. W roku szkolnym 1936/1937 liczba oddziałów szkolnych specjalnych wynosiła 6¹⁷. Na kolejny rok szkolny przewidywano powiększenie liczby oddziałów powszechnej szkoły specjalnej.

Stale przybierająca liczba uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz wzrastająca liczba nauczycieli zajmujących się ich kształceniem spowodowały, iż rozpoczęto starania o przekształcenie oddziałów specjalnych w publiczną szkołę powszechną specjalną. Starania te zakończyły się sukcesem.

Na podstawie art. 2 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych*¹⁸ po rozpatrzeniu opinii Rady Szkolnej Miejskiej w Częstochowie z dnia 10.06.1930 roku oraz sprawozdania Inspektora Szkolnego w Częstochowie z dnia 7.10.1936 roku nr 3738/37 decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z dnia 8.05.1937 zorganizowano w Częstochowie Publiczną Szkołę Powszechną Specjalną nr 23¹⁹.

W myśl założeń ustawy *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych* oraz *O budowie publicznych szkół powszechnych*²⁰ obowiązki prowadzenia i utrzymywania placówki spoczęły na samorządzie miejskim. Zarząd Miejski zobligowany został do zapewnienia szkole specjalnej odpowiedniego lokalu, ewentualnie pomieszczenia, w przyszłości do wybudowania nowego budynku szkolnego wraz z mieszkaniem dla nauczyciela i pomieszczeniami gospodarczymi. Odpowiedzialny był również za wyposażenie szkoły w urządzenia wewnętrzne, tj. ławki, stoliki, krzesła, tablice, szafy, umywalki, toalety itp. Pokrywał on również koszty związane z funkcjonowaniem szkoły, wynikające bezpośrednio z założeń ustaw²¹.

Swą działalność Publiczna Szkoła Powszechna Specjalna nr 23 rozpoczęła z dniem 1.09.1937 roku, jej kierownikiem zaś został Jan Zegadło, który obejmował stanowisko do 1939 roku²². Placówka liczyła wówczas 7 oddziałów szkolnych, a nauka odbywała się w 4 salach lekcyjnych²³, mieszczących się przy ul. Narutowicza 16, stanowiących własność Zarządu Miasta²⁴.

Z początkiem 1938 roku powstał projekt wewnątrzszkolnej organizacji pracy. W związku z koniecznością podjęcia akcji dożywiania dzieci wyłoniono

¹⁶ Wspomnienia kierownika...

¹⁷ Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej: APCz), Akta Miasta Częstochowy (AMCz), sygn. 5971, k. 248.

¹⁸ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych*, Dz.U. 1922, nr 18 poz. 143.

¹⁹ APCz, AMCz, sygn. 6017, k. 44.

²⁰ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. *O budowie publicznych szkół powszechnych*, Dz.U. 1922, nr 18 poz. 144.

²¹ APCz, AMCz, sygn. 6017, k. 44.

²² Tamże; *70-lecie...*, s. 12.

²³ APCz, AMCz, sygn. 6012, k. 113.

²⁴ Tamże, sygn. 6017, k. 50.

członków Opieki Szkolnej, do której weszli decyzją kierownika, nauczycieli oraz rodziców: Władysława Mierzwa, zam. przy ul. Mokrej 12 oraz Helena Dziagacz, zam. przy ul. Ogrodowej 53. Reprezentację Komitetu Rodzicielskiego stanowili członkowie Opieki Szkolnej oraz p. Malaczakowa i Stanisława Gone-ra. Decyzją wymienionych organizacji przy uwzględnieniu potrzeb szkoły na rok szkolny 1938/1939 składka szkolna wynosiła po 3 zł od dziecka, rodzicie bezrobotni 50 groszy od dziecka²⁵.

Opieka nad dziećmi w szkole specjalnej w zakresie zdrowia i profilaktyki prozdrowotnej powierzona została higienistce Emilii Felisiakowej, której bezpośrednią przełożoną była Regina Dobiecka. Jej zadaniem było czuwanie nad czystością dzieci, klas szkolnych, otoczenia szkoły, podwórka, a także dokonywanie codziennych oględzin dzieci. Dzieci chore odsyłane były bezpośrednio do lekarza Miejskiego Ośrodka Zdrowia. Uczniowie poddawani byli szczepieniom przeciw błonicy, durowi brzuszemu i ospie. Ponadto higienistka szkolna organizowała szereg wykładów, odczytów i pogadanek z zakresu profilaktyki, dotyczącej w szczególności alkoholizmu, zasad higieny osobistej i zbiorowej, chorób zakaźnych – gruźlicy, oraz chorób zakaźnych wieku dziecięcego²⁶.

Coroczne selekcje w publicznych szkołach powszechnych niosły z sobą zwiększoną liczbę uczniów, u których stwierdzano odchylenie od normy intelektualnej. W roku szkolnym 1938/1939 liczba uczniów w szkole specjalnej wyniosła 209, z czego 140 stanowili chłopcy, a 69 dziewczęta. Liczba oddziałów wyniosła w omawianym roku 8, natomiast nauka odbywała się w 5 salach dydaktycznych²⁷. Na kolejny rok przewidywano przyjęcie kolejnych 60 uczniów, co wiązało się z koniecznością umieszczenia szkoły specjalnej w nowym, większym budynku. Ówczesny stan lokalu szkolnego nie odpowiadał wymogom higieniczno-sanitarnym, nie uwzględniał także liczebności wszystkich oddziałów szkolnych, wobec czego nauka musiała odbywać się na dwie zmiany.

W roku szkolnym 1938/1939 budynek szkoły specjalnej został poddany wizytacji. Dokonał jej wizytator z Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego – p. Ikalski – oraz inspektorzy obwodu częstochowskiego. W wyniku inspekcji wydana została negatywna opinia na temat stanu budynku i pomieszczeń lekcyjnych²⁸. W związku z faktem, iż szkoła specjalna nr 23 była jedyną na terenie miasta i stanowiła miejsce praktyk zakładów kształcenia nauczycieli oraz seminariów dla nauczycieli przedszkoli, natychmiast skierowano wniosek do Zarządu Miejskiego o wynajęcie dodatkowych sal lekcyjnych, a docelowo wybudowanie nowego gmachu szkolnego.

Pod krytykę poddano przede wszystkim lokalizację budynku. Szkoła specjalna zlokalizowana była przy skrzyżowaniu ulic o natężonym ruchu, który

²⁵ Tamże, k. 72.

²⁶ Tamże, sygn. 6028, k. 203–204.

²⁷ Tamże, k. 100.

²⁸ Tamże, k. 72.

w godzinach zajęć szkolnych znacznie utrudniał proces edukacji. Hałas uniemożliwiał swobodne prowadzenie zajęć i dekoncentrował uczniów.

Nagannie oceniono wygląd zewnętrzny budynku, który odbiegał znacząco od wizerunku gmachu szkolnego, a wewnątrz obiektu stanowiło wyraz powszechnej dezaprobaty inspektoratu, kierownictwa oraz nauczycieli. Sale szkolne były powierzchniowo małe, przy tym mało nasłonecznione, ponure. Największe pomieszczenie szkolne posiadało 38 m² powierzchni, najmniejsze 23 m². Dwie spośród sal przeznaczonych na naukę szkolną posiadały jedno okno, dwie sale po dwa okna. Tylko w jednym pomieszczeniu znajdowały się cztery okna, z czego dwa umiejscowione bezpośrednio naprzeciw oczu dzieci. Każda z wymienionych sal posiadała inny wymiar okien i drzwi, różniły się także wysokością. Wymiar ten wahał się między 2,6 do 3,75 m.

Pomieszczenia szkolne wraz z wyposażeniem obrazowały stan całego budynku szkolnego. Ściany krzywe, pokryte wilgocią, podłoga zniszczona, nierówna. Stoliki, ławki, krzesła zużyte, stanowiły niegdyś wyposażenie częstochowskich szkół powszechnych. Ze względu na swój stan zostały wyrzucone i zastąpione w wymienionych szkołach nowymi. Meble te zreperowano i oddano do użytku szkole specjalnej, każdy miał więc inny kolor, kształt i wymiar²⁹.

W omawianym roku szkolnym nauka obejmowała 8 oddziałów, dla których zajęcia odbywały się w systemie dwuzmianowym. Zajęcia dydaktyczne trwały od godziny 8.30 do 15.30, przy zredukowanej o 2 liczbie godzin lekcyjnych dla poszczególnych oddziałów³⁰. Kierownik placówki wielokrotnie wykazywał, iż praca w systemie dwóch zmian nie jest odpowiednia dla uczniów szkół powszechnych, tym bardziej uczniów upośledzonych umysłowo. Była ona jednak zjawiskiem powszechnym w częstochowskim szkolnictwie tego szczebla.

Uczniowie szkoły specjalnej uczęszczali na zajęcia z terenu całego miasta. Dotarcie do szkoły, głównie w sezonie jesiennym i zimowym, wiązało się z wczesnym wyjściem z domu i powrotem późnym popołudniem. Codzienne uczęszczanie na zajęcia szkolne zaburzało regularność spożywania posiłków, co manifestowało się nieuwagą i brakiem skupienia podczas lekcji. Zaznaczano przy tym, że wydajność pracy ucznia jest zawsze najwyższa w godzinach porannych i spada w godzinach popołudniowych. Praca w systemie dwuzmianowym nie przynosiła więc zamierzonych efektów kształcenia.

Plan nauczania w publicznej szkole specjalnej przewidywał objęcie powszechnym nauczaniem w roku szkolnym 1939/1940 kolejnej grupy uczniów. Projekt organizacji szkoły uwzględniał utworzenie 9 oddziałów o łącznej liczbie 222 uczniów i zastosowanie pełnego wymiaru godzin nauczania dla poszczególnych klas. Liczba godzin nauki dla klasy I miała wynosić 24 godziny, klasy II – 26 godzin oraz dla klas III, IV, V, VI – 30 godzin tygodniowo³¹. Biorąc pod

²⁹ Tamże, k. 78–79.

³⁰ Tamże, k. 79–80.

³¹ Tamże, k. 76, 80.

uwagę wymiar realizowanych godzin lekcyjnych nauka szkolna trwałaby, przy ówczesnych warunkach lokalowych, od godziny 8.30 do 18.00, co w przypadku uczniów szkoły specjalnej było niewykonalne.

Wobec powyższego, kierując się przede wszystkim dobrem uczniów oraz mając na uwadze efektywność procesu kształcenia specjalnego, kierownik szkoły skierował wniosek do Zarządu Miejskiego o zapewnienie Publicznej Szkole Powszechnej Specjalnej nr 23 nowego lokalu szkolnego. Wniosek ten określał ściśle wymogi lokalizacyjne, higieniczne i sanitarne. Nowy budynek szkoły powinien posiadać minimum 12 sal wykładowych o wymiarach mieszczących się w granicach od 36 do 40 m², salę gimnastyczną, kuchnię, jadalnię, 2 sale przeznaczone na nauki praktyczne – warsztaty, pokój lekarski, pokój nauczycielski, kancelarię szkolną oraz natryski. Ponadto sugerowano, aby gmach umiejscowić w centrum miasta, by ułatwić dzieciom systematyczne uczęszczanie na zajęcia, uwzględniając każdą porę roku oraz dnia³².

Z uwagi na możliwość uzyskania negatywnej decyzji ze strony Zarządu Miejskiego dotyczącej budowy nowego budynku szkolnego, Jan Zegadło zaakcentował w podaniu konieczność donajęcia 4 kolejnych sal wykładowych. Dzierżawienie jedynie 2 dodatkowych sal doprowadziłoby w konsekwencji do redukcji liczby godzin nauczania, ich brak stanowiłby zaś podstawę do częściowej likwidacji jedynej w Częstochowie szkoły specjalnej. Zwiększona liczba sal była zatem niezbędnym warunkiem prowadzenia kształcenia w pełnym wymiarze godzin.

Wybuch wojny sparaliżował działalność dydaktyczno-wychowawczą Publicznej Szkoły Powszechnej nr 23. Kierownik szkoły Jan Zegadło dostał się do niewoli niemieckiej, w której przebywał przez cały okres trwania okupacji.

Nowym kierownikiem szkoły mianowano w 1939 roku Edwarda Szwarca, bliskiego współpracownika Jana Zegadły, który pełnił tę funkcję do 1940 roku. W tym czasie władzę w inspektoracie objęli Niemcy, likwidując szkołę specjalną i powołując na jej miejsce szkołę powszechną. Uczniów upośledzonych umysłowo próbowano włączyć do systemu kształcenia powszechnego.

W 1942 roku ówczesnego kierownika szkoły przeniesiono na stanowisko nauczyciela w innej szkole powszechnej. Niedługo po tym został aresztowany i wraz z rodziną wywieziony do Oświęcimia, gdzie zmarł.

Obowiązki kierownika szkoły do końca wojny pełniła Ewa Bukowiecka. W czasie trwania działań okupacyjnych dorobek 10 lat starań poszczególnych kierowników szkół, nauczycieli, rodziców i lokalnej administracji oświatowej został zniszczony³³.

Szkolnictwo specjalne w Częstochowie odzwierciedlało koleje Rzeczypospolitej. Wyraźnie manifestuje się w jego rozwoju szereg ograniczeń.

³² Tamże, k. 81.

³³ *70-lecie...*, s. 4.

Rozwój szkolnictwa specjalnego nie był wynikiem realizacji polityki oświatowej, gdyż zakładanie szkół specjalnych zależało w większości przypadków od dobrej woli lokalnej administracji szkolnej. Nauczyciele podejmujący się starań zorganizowania szkoły specjalnej na swym terenie napotykali niejednokrotnie na opory ze strony miejscowych władz i społeczności. W swych przedsięwzięciach mieli również sprzymierzeńców, do których zalicza się lekarzy, kierowników szkół, samych rodziców i pracowników lokalnej administracji szkolnej.

Bezpośredni nadzór nad szkołami i oddziałami specjalnymi w okresie międzywojennym sprawowały inspektoraty szkolne, które z reguły nie wykazywały odpowiedniego zrozumienia dla roli szkolnictwa specjalnego. Przejawiało się to deficytem starań w zakresie zapewnienia należytych warunków realizacji obowiązkowego kształcenia dzieci upośledzonych w szkołach specjalnie do nich przystosowanych.

Wśród czynników utrudniających rozwój i kształtowanie się szkolnictwa specjalnego wyróżnić należy trudności natury lokalowej, spowodowane czynnikami ekonomicznymi, kadrowej przejawiającej się brakiem dostatecznej ilości wykwalifikowanych nauczycieli, lukami w prawie oświatowym oraz niską świadomością społeczną. Słusznie stwierdziła M. Pękowska, że „wszystkie te czynniki niekorzystnie wpływały na stan szkolnictwa specjalnego i sprawiały, że ten sektor ciągle pozostawał w fazie organizacji. Tym samym nie zaspokajał rzeczywistych potrzeb w zakresie opieki i kształcenia dzieci specjalnej troski”³⁴.

Summary

Public Special School no. 23 in Częstochowa in the Interwar Period

The first special classes intended for mentally-impaired children were formed in the year 1930. It was the *sui generis* commencement of special education on the area of Częstochowa and the county.

The fortunes of the special education in Częstochowa reflected those of the Republic of Poland. A number of restrictions are clearly manifested in the aspect of its development.

Among the factors hindering the development and formation of special education, the following should be enumerated separately: difficulties in securing appropriate premises, caused by financial circumstances, those related to the shortage of personnel, manifested in the lack of the sufficient number of qualified teachers, loopholes in educational law and the low level of social awareness.

Those factors exerted a negative influence upon the condition of special education in Poland, and constituted an obstacle to maintaining the equilibrium between the development of special education and the actual needs in the scope of providing care for impaired children and in that of their education.

Keywords: primary education, special schools.

---

³⁴ M. Pękowska, *Stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego w Polsce w latach 1918–1938*, „Przeгляд Historyczno-Oświatowy” 2010, nr 3–4, s. 125.